

FTAMP 15.41.25

<https://doi.org/10.26577/JPsS20269722>**А.С. Иргалиев^{1*}**, **Т.Н. Черняева²**, **Ж.С. Исмагулова³**¹Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал, Қазақстан²Н.Г. Чернышевский атындағы Саратов ұлттық зерттеушілік мемлекеттік университеті, Саратов, Ресей³М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал, Қазақстан

*e-mail: asylbek_78@mail.ru

ЖОО БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫНЫҢ ЦИФРЛЫҚ ӘЛЕУМЕТТЕНУІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КОРРЕЛЯТТАРЫ: БАҚЫЛАУ ЛОКУСЫ ЖӘНЕ КОПИНГ СТРАТЕГИЯЛАРЫ

Мақалада қазіргі цифрлық қоғам мен цифрлық білім беру ортасы жағдайында тұлға дамуының негізгі процестерінің бірі болып табылатын цифрлық әлеуметтену мәселесі қарастырылады. Мәдени-тарихи және әлеуметтік-когнитивтік парадигмалар контекстінде ЖОО білім алушыларының цифрлық әлеуметтену феномені ерекше өзектілікке ие. Жүргізілген зерттеу ЖОО білім алушыларының цифрлық әлеуметтенушілік ерекшеліктерін – бақылау локусы көрсеткіштері мен копинг-стратегиялар арасындағы өзара байланысын айқындайды. Зерттеудің мақсаты – педагогикалық ЖОО студенттерінің цифрлық әлеуметтену деңгейінің интерналдылық / экстерналдық және мінез-құлық копинг-стратегияларын таңдау түрлерін көрсеткіштерімен корреляциялық өзара байланыс сипатын анықтау. Зерттеуге 1-2 курстың 178 студенті қатысты. Зерттеу барысында сауалнама әдістері (А.С. Иргалиевтің сауалнамасы), психодиагностикалық әдістемелер (Дж. Роттер және Д. Амирхан тесттері), деректерді өңдеудің статистикалық әдістері (альфа Кронбах коэффициенті, сипаттамалық статистика, Пирсон, Стьюдент критерийі және т.б.) SPSS пакетін қолдану арқылы пайдаланылды. Алынған нәтижелер цифрлық әлеуметтенгендіктің проактивті мінез-құлықтың маңызды ресурсы екенін дәлелдейді. Цифрлық ортаға интеграцияланудың жоғары деңгейі «Мәселелерді шешу» белсенді стратегиясымен ($r = 0,372$) және интерналды бақылау локусымен оң корреляцияланатыны анықталды. Цифрлық әлеуметтену компенсаторлық сипатқа ие емес және «Мәселелерді шешуден қашу» механизмдермен байланысты емес, керісінше когнитивті трансформациялау арқылы тұлғаның бейімделу әлеуетін кеңейту құралы болып табылады. Зерттеудің практикалық маңыздылығы цифрлық білім беру орталарын жобалауда және ЖОО студенттерін психологиялық сүйемелдеу бағдарламаларын әзірлеуде қолдану мүмкіндігімен айқындалады.

Түйін сөздер: цифрлық әлеуметтену, цифрлық орта, цифрлық сәйкестілік, бақылау локусы, копинг-стратегиялар, жоғары оқу орының білім алушылары.

A. Irgaliyev^{1*}, T. Chernyaeva², Zh. Ismagulova³¹West Kazakhstan Innovative and Technological University, Uralsk, Kazakhstan²Saratov National Research State University named after N.G. Chernyshevsky, Saratov, Russia³West Kazakhstan University named after M. Utemisov, Uralsk, Kazakhstan

*e-mail: asylbek_78@mail.ru

Psychological correlates of digital socialization of university students: locus of control and coping strategies

This article examines digital socialization, a key process in personal development in today's digital society and digital educational environment. The phenomenon of digital socialization of university students has become particularly relevant within the context of cultural-historical and socio-cognitive paradigms. This study identifies the characteristics of digital socialization among university students and its relationship with locus of control indicators and coping strategies. The aim of the study was to determine the nature of the correlation between the level of digital socialization, internality/externality, and the types of coping strategies chosen by students in pedagogical universities. A total of 178 first- and second-year students participated in the study. The study utilized survey methods (A.S. Irgaliyev's questionnaire), psychodiagnostic methods (J. Rotter and D. Amirkhan's test methods), and statistical data processing methods (Cronbach's alpha coefficient, descriptive statistics, Student's t-test, etc.) using the SPSS package. The results demonstrate that digital socialization is a significant resource for proactive behavior. A high level of integration into the digital environment was found to positively correlate with the active "Problem Solving" strategy ($r = 0.372$) and internal locus of control. Digital socialization is

not compensatory in nature and is not associated with problem avoidance mechanisms, serving as a tool for expanding the adaptive potential of the individual through the cognitive transformation of the situation. The practical significance of the study lies in the potential application of the results in the design of digital educational environments and psychological support programs for university students.

Keywords: digital socialization, digital environment, digital identity, locus of control, coping strategies, university students.

А.С. Иргалиев^{1*}, Т.Н. Черняева², Ж.С. Исмагулова³

¹Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, Уральск, Казахстан

²Саратовский национальный исследовательский государственный университет им. Н.Г. Чернышевского, Саратов, Россия

³Западно-Казахстанский университет им. М. Утемисова, Уральск, Казахстан

*e-mail: asylbek_78@mail.ru

Психологические корреляты цифровой социализированности обучающихся вуза: локус контроля и копинг-стратегии

В статье рассматривается проблема цифровой социализации являющейся одной из ключевых процессов развития личности в современных условиях цифрового общества и цифровой образовательной среды. Феномен цифровой социализации обучающихся вуза в контексте культурно-исторической и социально-когнитивной парадигм приобрел особую актуальность. Проведенное исследование определяет особенности цифровой социализированности обучающихся вуза и ее взаимосвязь с показателями локуса контроля и копинг-стратегиями. Цель исследования – определить характер корреляционной взаимосвязи уровня цифровой социализированности с интернальностью / экстернальностью и типами выбора копинг-стратегий поведения студентов педагогических вузов. В исследовании приняли участие 178 студентов 1-2 курсов. В исследовании использовались методы анкетирования (опросник А.С. Иргалиева), психодиагностические методики (тестовые методики Дж. Роттера и Д. Амирхана), статистические методы обработки данных (коэффициент альфа Кронбаха, описательная статистика, критерий Стьюдента и др.) с использованием пакета SPSS. Полученные результаты доказывают, что цифровая социализированность выступает значимым ресурсом проактивного поведения. Выявлено, что высокий уровень интеграции в цифровую среду положительно коррелирует с активной стратегией «Разрешение проблем» ($r = 0,372$) и интернальным локусом контроля. Цифровая социализация не носит компенсаторного характера и не связана с механизмами избегания проблем, являясь инструментом расширения адаптивного потенциала личности через когнитивную трансформацию ситуации. Практическая значимость исследования заключается в возможности применения результатов при проектировании цифровых образовательных сред и программ психологического сопровождения студентов вуза.

Ключевые слова: цифровая социализация, цифровая среда, цифровая идентичность, локус контроля, копинг-стратегии, обучающиеся вуза.

Кіріспе

Қарқынды үдемелі цифрлық ортаның даму жағдайында тұлғаны әлеуметтендіру мәселесі өзекті проблемалардың алдыңғы қатарын жатады. Ақпарат көлемінің ауқымдылығы және икемді бейімделу қажеттілігі жоғары кәсіптік білім беру жүйесінің алдына студенттердің қазіргі заманғы буынының әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерін зерттеу міндетін қояды. Білім беру міндеттерінен басқа ЖОО-дың алдында болашақ маманның тұлғалық дамуы міндеті түр. Бұл қарым-қатынастың цифрлық мәдениетін, әлеуметтік жауапкершілікті (онлайн ортада), дербестікті және ұтқырлықты (цифрлық көмекшілер мен ЖИ қызметтерінің спектрінде), стресске төзімділікті және эмоциялық интеллек-

тіні, сыни ойлау дағдыларын (аналитикалық, алгоритмдік, жобалық және т.б.) дамыту.

Цифрлық әлеуметтенуді біз жеке адамның цифрлық технологиялар арқылы онлайн-контексте алатын әлеуметтік тәжірибесін меңгеру, осы тәжірибені аралас (онлайн/оффлайн) шындықта жаңғырту және нақты тұлғаның бір бөлігі ретінде цифрлық бейнені қалыптастыру процесі ретінде қарастырамыз (Иргалиев, 2023).

Цифрлық әлеуметтену процесі және оның өнімі ретінде цифрлық бірегейлікті қалыптастыру қазіргі адам үшін өмірдің ажырамас бөлігі. Бұл ретте цифрлық әлеуметтену тұлғаның әлеуметтік бейімделуінің түрлі нәтижелерге әкелетін көп аспектілі процесс. Цифрлық кеңістік виртуалды өзін-өзі ұсыну, цифрлық ортада өзіндік бірегейлікті іздеу, қарқынды цифрлық комму-

никация, сондай-ақ осыған байланысты тәуекелдер – жауапкершілік шекарасын бұлыңғырлау, шындықтан қашу, өзін-өзі оқшаулау мәдениетін қалыптастыру және т.б. сияқты ерекше мінез-құлық паттерндерін қалыптастырады (Bovill, Livingstone, 2001; Lupton, 2014; Усакова, 2023).

XXI ғасырдағы тұлғаның әлеуметтік-мәдени дамуының негізгі факторларының бірі – бұл білім беру онлайн-платформаларын, әлеуметтік желілерді, мессенджерлер мен гибридік оқыту нысандарын қамтитын цифрлық орта. Қазіргі заманғы жағдайларда цифрлық орта тек қана инструменталды функцияда емес, ол әлеуметтік өзара іс-қимылдың, бірегейлік пен өзін-өзі реттеудің жаңа нысандарын қалыптастыратын дербес әлеуметтік-мәдени кеңістік мәртебесіне ие. Ашық цифрлық кеңістік нақты және виртуалды әлемнің сипаттамаларын біріктіретін көп факторлы цифрлық әлеуметтену тетіктерін іске қосады (Чубаров, 2024).

Әдебиеттерге шолу

«Цифрлық әлеуметтендіру» термині қазіргі заманғы психологиялық ғылым үшін салыстырмалы түрде жаңа болып табылады, бірақ сонымен қатар ол сипаттайтын феномендер аралас ұғымдар мен тұжырымдамалар шеңберінде белсенді түрде зерттелуде. Осы феноменді зерттеу шеңберінде шетелдік және отандық зерттеулерде «онлайн-әлеуметтендіру», «интернет әлеуметтендіру», «кибер әлеуметтендіру», «виртуалды әлеуметтендіру», «e-socialization», «цифрлық әлеуметтендіру» сияқты терминдер пайдаланылады (Янковский, 2012; McCuddy, 2018; Лучинкина, 2015; Gruman&Saks, 2018; Мудрик, 2019; Иргалиев, 2024). Терминологиялық алуан түрлілікке қарамастан, бұл тұрғыларды ортақ мәдени-тарихи контексті біріктіреді, оның шеңберінде цифрлық орта тұлғаның әлеуметтік-сандық бірегейлігін қалыптастыру кеңістігі ретінде қарастырылады (Жилина және т.б., 2020).

Жастардың цифрлық әлеуметтену процесін зерттеудің маңызды аспектісі цифрлық орта қалыптастыратын тәуекелдер мен паттерндерді зерделеу болып қала береді. Мысалы, пайда болған «жатын бөлме мәдениеті» термині, жастар бір бөлмеден шықпай-ақ өздерін цифрлық онлайн ортада (Bovill&Livingstone, 2001) іске асыру үшін белсенді тұтынушылар мен медиа-контентті қайта шығарушылар болып табылады. Тағы бір проблема – цифрлық мінез-құлықтың қалыптасқан паттерны ретінде цифрлық кейіпкер

жасау. Виртуалды өзін-өзі ұсыну – бұл онлайн кеңістікте өзімді сезінуді және өзімді көрсетуді қалыптастыру тәсілі, өз дененді кибергонизациялау (Lupton, 2014).

Цифрлық әлеуметтену процесінде бірегейлікті іздеу проблемаларын зерттеу киберкеңісте өзіндік құрастыру мүмкіндіктерін зерделеуге, виртуалды әлеуметтік кеңістікте мен бейнесінің жаңа шекараларын, нақты және сандық тұлғаның арақатынасын іздеуге бағытталған (Солдатов және т.б., 2022). Бірқатар жұмыстарда мәдени-тарихи парадигма аясында цифрлық әлеуметтену процесінде тұтас гибридік сәйкестікті қалыптастыруға ықпал ететін түрлі әлеуметтік-мәдени практикалар мен онлайн-кеңістіктердің маңыздылығының өсуі байқалады. Бұл конвергенттік (аралас) шындық атрибуты (Солдатов және т.б., 2021).

Цифрландыру жеке адамды жасына қарамастан, «өзін-өзі жобалау» деп аталатын онлайн кеңістікте өзін-өзі көрсету және өзін-өзі құрастыру дағдыларын меңгеруге ынталандырады (Кондакова және т.б., 2019). Цифрлық әлеуметтену проблемасы студенттік жаста ерекше өзектілікке ие болуда. ЖОО-да оқу кезеңі қарқынды кәсіби және тұлғалық өзін-өзі айқындаумен, әлеуметтік рөлдердің кеңеюімен және цифрлық ресурстарды білім беру және коммуникативтік мақсаттарда белсенді пайдаланумен сипатталады. Қашықтықтан және аралас оқыту жағдайында, әсіресе пандемия кезеңінде өзектендірілген цифрлық орта білім беру өзара іс-қимылының басым кеңістігіне айналды. Бұл ретте зерттеулер парадоксалды жағдайды көрсетеді: цифрлық технологиялар жағдайында өскен ұрпақ өкілдері өнімді оқыту және өзін-өзі реттеу үшін цифрлық құзыреттіліктің жеткілікті деңгейіне ие бола бермейді (Мешкова, 2021). Бұл тұрғыда цифрлық әлеуметтендірудің нәтижелілігін дәлелдейтін жеке факторларды талдау қызығушылық туғызады. Мұндай факторларға жеке тұлғаның цифрлық ортамен өзара іс-қимылының сипатын және цифрлық тәуекелдер мен стрессорларды игеру тәсілдерін, сондай-ақ онлайн-кеңістіктегі субъектілік дәрежесін айқындайтын бақылау локусы мен копинг-стратегиялар жатады.

Білім алушының цифрлық әлеуметтену деңгейінің оның жоғары оқу орнының оқу процесіндегі табыстылығына ықпалы мәселелері әртүрлі аспектілерде қаралады.

L.K. Fortova & A.M. Yudina (2023) жоғары білім беру жүйесінде тұлғаның цифрлық әлеуметтендіру әдіснамасын талдауға тырысты.

Студенттердің цифрлық ортада әлеуметтенуіне цифрлық контентті, ресурстарды және онлайн білім беру сервистерін жасау нысандары, әдістері, құралдары елеулі әсер етеді. Зерттеуде цифрлық білім беру ортасының оң және теріс аспектілері талданады, студенттің тұлғасын сәтті цифрлық әлеуметтендіруді және оның жоғары оқу орнының әлеуметтік-білім беру ортасында тұрақты дамуын қамтамасыз ететін технологиялар ұсынылған.

S.R. Fajri және басқалары (2024) цифрлық әлеуметтендірумен білім беру процесінде цифрлық сауаттылықты қалыптастыру арқылы болып жатқан киберсоциализацияны түсінеді. Олардың 2014 жылдан 2024 жылға дейін жүргізген талдауы білім беру парадигмасында классикалықтан цифрлыққа айтарлықтай ілгерілеуді және ХХІ ғасырдың білім беру жүйесінде кибер-әлеуметтендіру мен цифрлық сауаттылықты ықпалдастырудың маңыздылығын көрсетті. Цифрлық сауаттылық сыни және шығармашылық қарым-қатынасқа ықпал етеді, техникалық дағдыларды дамытады, онлайн қарым-қатынас этикасын, онлайн қауіпсіздік және интернетті жауапкершілікпен пайдалану дағдыларын меңгереді. Сондай-ақ білім беру жүйесін ғылыми құрылымдауды қамтамасыз етуді және онлайн ортада студенттердің әлеуметтік және психологиялық проблемаларын шешу қызметтерін құруды талап ететін кибербуллинг және ақпараттың құпиялылығы проблемалары атап өтіледі.

A. Stornauiuolo (2018) әлеуметтік медиамен өзара әрекеттесу контекстінде студенттердің цифрлық әлеуметтену динамикасын зерттейді. Берік қарым-қатынастың маңыздылығы, жақындық мәселесі және жасөспірімдердің онлайн ортада тұтынушы ретіндегі позициясының салдары анықталады. Онлайн ортада проблемалары мен ойларымен бөлісетін басқа адамдарды табуға деген ұмтылыс «тиісті қашықтықты» жасау қажеттілігіне негізделген. Бұл қашықтық оларға бір жағынан достық және жақын қарым-қатынасты дамытуға, екінші жағынан, осы байланыстардың шектеулілігі мен ықтимал қауіп-қатерді сезінуге мүмкіндік береді. Цифрлық жақындықты дамытуға кедергі келтіретін факторлардың бірі – ақпаратты үшінші тұлғалар ала алатын интернет жұртшылығы. Тұтастай алғанда, бұл жеке ақпаратты таратуда цифрлық қауіпсіздік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі.

J. Smith & B. Hewitt (2015) цифрлық әлеуметтену процесінде жастардың құндылық бағдарларының өзгерістерін зерттеді. Олар

жастардың цифрлық әлеуметтенуі интернетті пайдаланудағы техникалық жетістіктерді олардың жетілу және мәртебені мойындау жолдары туралы түсініктерімен үйлестірудің түрлі тәсілдерін қамтитынын анықтады. Интернет ресурстарына регламенттелген (шектеулі) қолжетімділік жағдайында өскен жастар оны нақты, өзекті міндеттерді шешу үшін, мысалы, мектеп тапсырмаларын шешу үшін пайдалануды үйренді. Интернетке шексіз қолжетімділігі бар жастарда бұл ресурсты оқумен байланысты емес қызметте жиі пайдалана отырып, оған неғұрлым ұқыпты қарайды. Бірақ олар ересек өмірге тез бейімделе отырып, ықтимал онлайн тәуекелдерге сенімдірек және прагматикалық қарайды. Зерттеу барысында оқу процесінің барлық қатысушылары үшін интернетке шексіз қолжетімділікті қамтамасыз ету қажеттігі, жастардың тәуекелдерді басқару қабілетін дамытуда оларға қолдау көрсетудің маңыздылығы атап өтілді. Осының бәрі білім берудегі цифрлық әлеуметтенудің нәтижелі болуына ықпал етеді.

V. Pertsev & E. Kashina (2023) цифрлық әлеуметтендірудің білім берудің қазіргі заманғы проблемаларына әсерін талдайды: мұғалімдер мен оқушылар арасындағы технологиялық алшақтық; білім беруді дараландыру; білім берудегі көрнекі және мәтіндік мәдениеттер арасындағы алшақтық; цифрлық теңсіздік; геймификация және ақпараттық шу. Цифрлық әлеуметтендірудің жетекші нысаны желілік бірегейлікті қалыптастыру болып табылады деген қорытынды жасалды. Жаңа буын цифрлық адамның мінсіз бейнесін жасауға бағытталған өзінің бейресми білім беру стратегияларын дамытады және бақылайды. Білім беру процесін құру кезінде жаңа ұрпақ үшін цифрлық әлеуметтену дәуірінің сұраныстарына жауап беретін білім беру практикаларын іздеу маңызды.

M. Podbolotova & V. Dmitrieva (2021) студенттердің нәтижелі цифрлық әлеуметтенуінің негізгі факторы ретінде әртүрлі білім беру медиа контенті (когнитивті, конструктивті, шығармашылық, конформистік және т.б.) арқылы цифрлық құзыреттілікті дамыту қажеттілігін қарастырады.

H.T. Gebremariam, P. Dea, M. Gonta (2024) әлеуметтік желілердегі (SNS) тұлғааралық коммуникация мотивтерін (ICM) талдау арқылы жоғары сынып оқушыларының цифрлық әлеуметтенуін зерттеді. Бұл зерттеу әлеуметтік медианың халықаралық студенттердің әлеуметтену процесін жеңілдетудегі артықшылықтарын

анықтады. Дидактикалық міндеттерден басқа, цифрлық білім беру платформасы қарым-қатынас орнатудағы өзара әрекеттесу және коммуникация мәселелерін қарастырады. Цифрлық әлеуметтену кезінде жыныстық рольге негізделген әлеуметтік желілерді пайдаланған кезде тұлғааралық коммуникация мотивтерінде ешқандай айырмашылықтар жоқ екені анықталды.

Л. Пак (2021) жоғары білім беру архитектурасындағы студенттердің цифрлық ұрпағының әлеуметтену ерекшеліктерін зерттеу жүргізді. Студенттердің цифрлық әлеуметтенуінің сәтті болуының негізгі шарттары ретінде келесілер анықталды: студенттер өмірінің әлеуметтік-мәдени және онлайн тәуекелдерін білу; олардың цифрлық ортадағы онлайн ойлауы мен мінез-құлқының ерекшеліктері; мұғалімдердің ақпараттық құзыреттілігін арттыру; білім беру процесіне қатысушылар арасындағы нақты әлемдегі және виртуалды қарым-қатынасты үйлестіру; және студенттердің стресске ақпараттық төзімділігін дамыту. Студенттерді цифрлық әлеуметтену бағдарламасы ретінде ол бірқатар білім блоктарын ұсынады: ақпараттық қоғамдағы өзгерістер тұжырымдамалары туралы әлеуметтік білім; нақты және виртуалды ақпараттық кеңістіктегі әлеуметтік коммуникациялар; цифрлық қоғамның қиындықтары мен тәуекелдерін шешудегі студенттік агенттік.

Студенттерді цифрлық әлеуметтену аясында кәсіби бағытталған интернет желілерінің және әртүрлі кәсіби онлайн тәжірибелердің халықаралық білім беру қауымдастығының әлеуетін зерттеу маңызды (Chvanova et al., 2023). Кәсіби желілерді кеңейту, кәсіби қауымдастықтардан ақпарат пен ресурстарға қол жеткізу және болашақ мамандардың кәсіби бейінін жақсарту тетіктерін әзірлеу үшін цифрлық әлеуметтенудің әлеуеті айтарлықтай. Сондай-ақ, халықаралық кәсіби қауымдастық шеңберінде онлайн білім беру және практикалық оқыту (фриланс, онлайн тағылымдамалар және онлайн жұмысқа орналасу) мүмкіндіктерін қоса алғанда, кәсіби цифрлық әлеуметтену мүмкіндіктерін қарастыру маңызды.

М. Knissarina & А. Syzdykbayeva (2023) зерттеуінде кәсіптік даярлық жағдайында білім алушылардың цифрлық әлеуметтенуінің ерекшеліктері зерделенген. Цифрлық кеңістіктегі студенттердің әлеуметтік-жауапты мінез-құлқының нәтижелі цифрлық әлеуметтенуі үшін үлкен рөл белгіленді. Авторлар университеттің сапалы цифрлық білім беру бағдарламалары арқылы студенттердің корпоративтік әлеуметтік

жауапкершілігі мен жеке әлеуметтік жауапкершілігін имплементациялау үшін идеялар мен құралдарды қолдану қажеттілігін анықтады. Нәтижелі цифрлық әлеуметтендірудің бір шарты ретінде әлеуметтік жауапкершілік деңгейін арттыру үшін, оның ішінде цифрлық ортада студенттердің өзін-өзі басқару жүйесін дамыту жөніндегі мақсатты жұмыстың қажеттілігі айқындалған.

К. Khalid (2025) цифрлық әлеуметтену көрсеткіштері үшін психометриялық валидацияны әзірлеуді ұсынды. Цифрлық әлеуметтендіру қазіргі заманғы әлеуметтік серпін контекстінде цифрлық өзара іс-қимыл арқылы дағдыларды, мінез-құлық нормалары мен модельдерін алу процесі ретінде қарастырылады. Авторлар 7 фактор бойынша 32 тармақтан тұратын шкаланы ұсынады: цифрлық азаматтық және этика, ойлау сыншылдығы және медиа сауаттылық, эмоциялық өзін-өзі реттеу және эмпатия, әлеуметтік ықпал және қысым, жаһандық байланыс және мәдени алмасу, рухани және діни дүниетаным. Әзірлеушілердің пікірінше, цифрлық әлеуметтену шкаласы зерттеушілерге жастар ортасында салауатты цифрлық өзара іс-қимылдың дамуын бағалау және қолдау үшін маңызды ақпарат береді.

М.А. Golovchin (2022) цифрлық әлеуметтену шеңберінде онлайн-темпераменттің көрініс белгілеріне негізделген интернет-пайдаланушылардың мінез-құлық модельдерінің өзіндік типологиясын ұсынады. Жіктеу 4 типті қамтиды: энтузиаст/скептик (контентке сенім/сенімсіздік), тәуелді/автономды (интернет-тәуелділік дәрежесі), оппортунист/идеалист (интернетті алдау мақсатында пайдалану), агрессор/толерантты (онлайн ортада агрессия мен төзімділік дәрежесі). Осы типтер белгілерінің комбинациялары пайдаланушылардың жалпы түрін анықтайды: бейімделетін, алмастыратын, пассивті. Осының барлығы дүлей сандық әлеуметтену мен желілік аккультурация нәтижелерін көрсетеді.

I.V. Komarova (2014) ақпараттық кеңістіктің кенеюімен, цифрлық коммуникацияның жаңа нысандары мен құралдарының пайда болуымен бірегейлік, өзіндік ерекшелігі, даралығы, цифрлық әлеуметтенудің өзгермелі жағдайларына оңай бейімделу қабілеті, жоғары әлеуметтік ұтқырлық, өзін-өзі дамытуға әзірлік пен қабілеттілік, шешім қабылдаудағы дербестік және оның нәтижелері үшін жауапкершілік, өзін-өзі оң бағалауы және онлайн әлеуметтік өзара іс-қимылдағы қиындықтарды енсеруге дайындығы.

G. Ya. Grevtseva (2022) білім беру ортасында тұлғаны цифрлық әлеуметтендірудің ерекше-

ліктерін талдай отырып, жоғары оқу орындарының студенттерін цифрлық әлеуметтендірудің мәдени мәнін, тиімді нысандарын, әдістері мен құралдарын ашуға тырысады. Автор әлеуметтік-мәдени және рефлексивті-бағалау технологияларын қолдануға негізделген тиімді цифрлық білім беру ортасының сипаттамаларын ұсынады.

А.С. Тишкова (2023) цифрлық ортада әлеуметтену және өзін-өзі сәйкестендіру қажеттілігі тұлғаның цифрлық белсенділігі арқылы іске асырылатынын көрсете отырып, интернетте нәтижелі әлеуметтеніп келе жатқан қазіргі жастардың сипаттамасын ұсынды. Қазіргі жастардың цифрлық әлеуметтенуі мен белсенділігінің маркерлері ретінде мыналар көрсетіледі: цифрлық белсенділік, цифрлық ортада өзін-өзі сәйкестендіру қажеттілігі, цифрлық технологияларды қолдану арқылы өзінің жеке әлеуетін іске асыру, ақпараттық сауаттылық, цифрлық мәдениеттің әлеуметтік және құндылықтарын игеру, цифрлық технологияларды игерудің жоғары дәрежесі, ақпаратты қабылдаудың жоғары жылдамдығы және онлайн кеңістікте өнімді коммуникацияға қабілеттілік.

Материалдар мен әдістер

Цифрлық әлеуметтендіруді бағалаудың психологиялық шкаласының ішкі үйлесімділігін анықтау үшін альфа Кронбах коэффициенті есептелді. г-Пирсон корреляциясының параметрлік әдісі, Стьюденттің t-өлшемі және сызықтық регрессия пайдаланылды. Статистикалық өңдеу IBM Statistical Package for the Social Science 23 пакетінің көмегімен жүргізілді.

Зерттеудің іріктемесін жоғары оқу орындарының студенттері құрады. Зерттеуге педагогикалық мамандықтардың 1-2 курсының 178 студенті (n = 178) қатысты. Зерттеу қатысу еркіндігі және құпиялылық (анонимділік) қағидаттарын сақтай отырып, топтық форматта жүргізілді.

Зерттеудің мақсаты – студенттердің цифрлық әлеуметтену деңгейінің субъективті бақылау локусымен және копинг-стратегиялармен өзара байланысын анықтау, нәтижелі цифрлық әлеуметтендірудің психологиялық предикторларын анықтау.

Зерттеу міндеттері:

1. Цифрлық әлеуметтену деңгейін диагностикалау әдістемесінің сенімділігін бағалау;
2. Цифрлық әлеуметтену деңгейінің бақылау локусының типтерімен және копинг-стратегиялардың түрлерімен өзара байланысын талдау;

3. Цифрлық әлеуметтендірудің әртүрлі деңгейіндегі студенттер топтарын параметрлік салыстыруды жүргізу;

4. Регрессиялық талдаудың көмегімен цифрлық әлеуметтендірудің тұлғалық предикторларын анықтау.

Зерттеу объектісі: ЖОО білім алушыларының заманауи цифрлық орта жағдайына цифрлық әлеуметтенудің психологиялық ерекшеліктері мен ресурстары.

Зерттеу пәні – білім алушылардың цифрлық әлеуметтенуінің нәтижелігін қамтамасыз ететін психологиялық корреляттары (бақылау локусы және копинг-стратегиялар).

Зерттелетін психологиялық параметрлерді диагностикалау үшін келесі әдістемелер пайдаланылды: «Білім беру процесінде білім алушылардың цифрлық әлеуметтену деңгейін диагностикалау» сауалнамасы (құрастырушы-автор А.С. Иргалиев), Дж. Роттердің «Бақылау локусының шкаласы» әдістемесі және Д. Амірханның «Копинг-стратегиялар индикаторы» әдістемесі.

Зерттеу болжамдары:

H1: Білім алушылардың цифрлық әлеуметтену көрсеткіштері мен субъективті бақылау локусы деңгейі (интерналдық) арасында оң өзара байланыс бар.

H2: «Проблемаларды шешу» копинг-стратегиясы цифрлық әлеуметтендірудің жоғары деңгейінің маңызды предикторы (факторы).

H3: Білім алушылардың цифрлық әлеуметтенуі копинг-стратегиялармен таңдаулы байланысқа ие: ол белсенді когнитивтік стратегиялармен («проблемаларды шешу» және «әлеуметтік қолдау іздеу») байланыстырады және эмоционалды бағытталған стратегияларға («проблемаларды болдырмау») әлсіз тәуелді.

H4: Цифрлық әлеуметтену деңгейі жоғары білім алушылар проблемаларды өз бетінше шешу мен әлеуметтік қолдау іздеуді үйлестіретін белсенді копинг-механизмдер кешенін пайдалануға бейім.

Нәтижелер мен талқылау

Жеті шкаладан тұратын құрастырушы А.С. Иргалиевтің «Білім беру процесінде білім алушылардың цифрлық әлеуметтену деңгейін диагностикалау» пайдаланылған сауалнамасының сенімділігі мен ішкі үйлесімділігін бағалау үшін Кронбах альфасы коэффициенті негізінде талдау жүргізілді (1-3-кесте).

1-кесте

«Білім беру процесінде білім алушылардың цифрлық әлеуметтену деңгейін диагностикалау» сауалнамасының сенімділік статистикасы (Кронбах α)

Кронбах альфасы	Стандартталған элементтерге негізделген Кронбах альфасы	Элемент саны
0,975	0,978	7

2-кесте

«Білім беру процесінде оқушылардың цифрлық әлеуметтену деңгейінің диагностикасы» сауалнамасының элементтерара-лық корреляциялық матрицасы (Кронбах α)

	1-ші шкала «Цифрлық әлеуметтік желілер мен мессенджерлерде қарым-қатынас жасау»	2-ші шкала «Оқу іс-әрекетінде цифрлық технологияларды пайдалану»	3-ші шкала «Цифрлық ортада қарым-қатынас жасау мәдениет туралы білім»	4-ші шкала «Шығармашылық дағдылардың дамуы»	5-ші шкала «Сыни тұрғысынан ойлау қабілеті»	6-шы шкала «Әртүрлі цифрлық технологияларды қолдану тәжірибесі»	7-ші шкала «Онлайн қарым-қатынаста өзін-өзі бақылау және өзін-өзі реттеу қабілеті»
1-ші шкала «Цифрлық әлеуметтік желілер мен мессенджерлерде қарым-қатынас жасау»	1,000	,904	,910	,926	,830	,826	,843
2-ші шкала «Оқу іс-әрекетінде цифрлық технологияларды пайдалану»	,904	1,000	,866	,868	,830	,852	,825
3-ші шкала «Цифрлық ортада қарым-қатынас жасау мәдениет туралы білім»	,910	,866	1,000	,931	,865	,796	,844
4-ші шкала «Шығармашылық дағдылардың дамуы»	,926	,868	,931	1,000	,862	,810	,851
5-ші шкала «Сыни тұрғысынан ойлау қабілеті»	,830	,830	,865	,862	1,000	,879	,926
6-шы шкала «Әртүрлі цифрлық технологияларды қолдану тәжірибесі»	,826	,852	,796	,810	,879	1,000	,938
7-ші шкала «Онлайн қарым-қатынаста өзін-өзі бақылау және өзін-өзі реттеу қабілеті»	,843	,825	,844	,851	,926	,938	1,000

2-кестеден көрініп тұрғандай, шкалалар бойынша Кронбах α көрсеткіштері 0,899-дан 0,932-ге дейін. Сауалнамадағы жеті шкаланың әрқайсысы жалпы баллға айтарлықтай және шамамен тең үлес қосады. Жалпы құрылымнан ауытқып кететін «әлсіз» шкалалар анықталған жоқ. 4-ші шкала, «Шығармашылық дағдыларды дамыту», жалпы баллға ең жоғары үлес қосады ($r = 0,932$). «Артық» эле-

менттерді талдау (Alpha if Item Deleted) кез келген шкаланы жою жалпы Альфаны арттырмайтынын, керісінше 0,969-0,973 деңгейінде қалатынын көрсетті. 0,86-0,93 аралығындағы көрсеткіштер әр шкаладағы дисперсияның 86-93%-ы тесттегі басқа шкалалармен түсіндірілетінін көрсетеді. Бұл цифрлық әлеуметтену компоненттерінің тығыз байланысты екенін растайды.

3-кесте

«Білім беру процесіндегі оқушылардың цифрлық әлеуметтену деңгейінің диагностикасы» (Кронбах альфасы) сауалнамасы бойынша жалпы баллаға қатысты тармақтардың статистикасы

	Элемент алынып тасталғанда шкаланың орташа көрсеткіші	Элемент алынып тасталғанда шкала дисперсиясы	Пункт пен қорытынды арасындағы түзетілген корреляция	Квадратталған көптік корреляция коэффициенті	Элемент алынып тасталғанда Кронбах альфасы
1-ші шкала «Цифрлық әлеуметтік желілер мен мессенджерлерде қарым-қатынас жасау»	64,000	142,390	,927	,908	,969
2-ші шкала «Оқу іс-әрекетінде цифрлық технологияларды пайдалану»	65,167	159,933	,908	,866	,973
3-ші шкала «Цифрлық ортада қарым-қатынас жасау мәдениет туралы білім»	64,833	148,245	,926	,898	,969
4-ші шкала «Шығармашылық дағдылардың дамуы»	65,231	138,102	,932	,909	,970
5-ші шкала «Сыни тұрғысынан ойлау қабілеті»	66,321	143,415	,918	,887	,970
6-шы шкала «Әртүрлі цифрлық технологияларды қолдану тәжірибесі»	68,987	158,350	,899	,908	,973
7-ші шкала «Онлайн қарым-қатынаста өзін-өзі бақылау және өзін-өзі реттеу қабілеті»	66,462	141,888	,923	,933	,970

Осылайша, А.С. Иргалиевтің сауалнамасының ішкі сәйкестігін тексеру жоғары сенімділігін (Кронбахтың $\alpha \sim 0,97$) және өлшенген құрылымның біртектілігін көрсетті. Барлық кіші шкалаларда жоғары дискриминативтілік индекстері бар (жалпы баллмен корреляция $> 0,89$), бұл сауалнамамен алынған жалпы баллды одан әрі корреляция және регрессиялық талдау үшін пайдалануға мүмкіндік береді.

Пирсон корреляция коэффициентін (r) пайдалану негізде статистикалық деректерді өңдеу зерттеу айналымы арасындағы бірқатар маңызды байланыстарды анықтады (4-кесте).

Цифрлық әлеуметтену көрсеткіші мен «Проблемаларды шешу» копинг стратегиясы арасында ($r = 0,372$; $\rho < 0,05$) қалыпты күштің статистикалық мәні бар оң корреляциясы белгіленді. Бұл нәтиже субъектінің цифрлық ортаға кірігуінің жоғары деңгейі қиын өмірлік жағдай-

ларды еңсерудің бейімделу, сындарлы тәсілдерін таңдаумен байланысты деп болжауға мүмкіндік береді. Осы контексте цифрлық әлеуметтендіру субъектінің ақпарат іздестіру және іс-қимылдарды жоспарлау мүмкіндіктерін кеңейтетін құралдық ресурс ретінде болуы мүмкін.

Цифрлық әлеуметтендірудің «Әлеуметтік қолдау іздеу» ($r = 0,256$; $\rho = 0,137$) және «Проблемалардан қашу» ($r = 0,134$; $\rho = 0,442$) стратегияларымен байланысы статистикалық маңыздылық деңгейіне жеткен жоқ, бұл цифрлық ортаның копинг-мінез-құлық репертуарына әсерінің таңдаулы сипатын көрсетеді.

«Проблемаларды шешу» және «Әлеуметтік қолдау іздеу» ($r = 0,415$; $\rho = 0,05$) стратегиялары арасында неғұрлым айқын оң байланыс анықталды. Бұл сыртқы әлеуметтік ресурстарды тартумен ахуалды қайта құру жөніндегі белсенді күш-жігердің үйлесімділігін айғақтайды.

4-кесте

Зерттеу айнымалыларының корреляциялық талдау нәтижелері (Пирсон r коэффициенті)

		Цифрлық әлеуметтену көрсеткіші	«Проблемаларды шешу» копинг стратегиясы	«Әлеуметтік қолдауды іздеу» копинг стратегиясы	«Проблемалардан қашықтау» копинг стратегиясы»	Субъективті бақылау локусы
Цифрлық әлеуметтену көрсеткіші	Пирсон корреляциясы	1	,372*	,256	,134	,263
	Көрсеткіш (екі жақты)		,028	,137	,442	,128
«Проблемаларды шешу» копинг стратегиясы	Пирсон корреляциясы	,372*	1	,415*	-,094	,397*
	Көрсеткіш (екі жақты)	,028		,013	,590	,018
«Әлеуметтік қолдауды іздеу» копинг стратегиясы	Пирсон корреляциясы	,256	,415*	1	,285	,074
	Көрсеткіш (екі жақты))	,137	,013		,097	,674
«Проблемалардан қашықтау» копинг стратегиясы	Пирсон корреляциясы	,134	-,094	,285	1	-,190
	Көрсеткіш (екі жақты)	,442	,590	,097		,273
Субъективті бақылау локусы	Пирсон корреляциясы	,263	,397*	,074	-,190	1
	Көрсеткіш (екі жақты)	,128	,018	,674	,273	

*. Корреляция 0,05 (екі жақты) деңгейінде маңызды.

«Проблемалардан қашықтау» ($r = 0,134$; $\rho = 0,442$) стратегиясының цифрлық әлеуметтендірумен және басқа да копинг-стратегиялармен маңызды байланыстарының жоқтығы анықталды. Бұл цифрлық ортадағы жоғары белсенділік эскапизмнің нысаны болып табылады деген гипотезаны жоққа шығарады, респонденттердің мінез-құлық құрылымында осы бейімсіздік стратегиясының дербестігін растайды.

Субъективті бақылау локусы (интерналдық) мен «Проблемаларды шешу» стратегиясы ($r = 0,397$; $\rho = 0,05$) арасында елеулі оң корреляция анықталды. Алынған деректер субъектінің өмірдегі маңызды оқиғаларды бақылауға өзінің қабілеттілігіне сенімділігі біріктірудің белсенді нысандарын тандаудың болжамы болып табылады деген классикалық ұғымдарға сәйкес келеді.

Алынған деректерді қорыту цифрлық әлеуметтендіру субъектілік пен тұлғаның бейімделу әлеуетінің жалпы құрылымына енгізілген деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Ол интерналдық бақылау локусымен және белсенді проблемалық бағытталған копингпен тікелей байланысты анықтайды. Осылайша, зерттелетін іріктемедегі цифрлық әлеуметтендіру компенса-

торлық сипатта емес (шындықтан қашу), өмірлік сын-кәтерлермен сындарлы өзара іс-қимылдың модераторы болып табылады.

Цифрлық әлеуметтену деңгейі әртүрлі білім алушылардың субъективті бақылау локусы мен копинг-стратегияларын айырмашылықтарды анықтау үшін тәуелсіз іріктеме үшін Стьюденттің t -критерийі пайдаланылды. Нәтижелері 5-кестеде берілген.

Стьюденттің t -критерийлерінің негізінде топтарды салыстыру нәтижелері (5 кесте) цифрлық әлеуметтену деңгейі бойынша сыналудың терең саралануын анықтады ($t = -7,484$; $\rho < 0,001$). Осы топтың «Проблемаларды шешу» ($\rho = 0,010$) стратегиясы бойынша неғұрлым жоғары статистикалық көрсеткіштер фактісі корреляциялық талдаумен ($r = 0,372$) расталады. Бұл цифрлық әлеуметтендіру жеке адамның оқшауланған параметрі емес, құрал-саймандық ресурс ретінде көрініс табатынын дәлелдеуге мүмкіндік береді. Цифрлық ортаға нәтижелі интеграцияланған субъектілер ақпаратты іздеу және алгоритмдерді құрылымдау дағдыларын өмірлік міндеттерді шешу процесіне ауыстыруға бейім.

5-кесте

Цифрлық әлеуметтену деңгейінің бақылау локусымен және копинг-стратегиялармен өзара байланысы (орташа теңдік үшін Стьюденттің t-критерийі)

Көрсеткіш	Цифрлық әлеуметтендірудің төмен деңгейі (M±SD), n = 11	Цифрлық әлеуметтендірудің жоғары және орташадан жоғары деңгейі (M±SD), n = 167	t-критерийі	P-мағынасы
Цифрлық әлеуметтену көрсеткіші	35,00±0,00	69.50±4,47	-7,484	<0,001
Субъективті бақылау локусы	2,00±0,00	6,00±1,90	-2,045	0,010
«Проблемаларды шешу» копинг стратегиясы	13,00±0,00	24,00±3,60	-2,045	0,059
«Әлеуметтік қолдауды іздеу» копинг стратегиясы	12,00±0,00	20,56±5,20	-1,597	0,131
«Проблемалардан қашықтау» копинг стратегиясы	23,00±0,00	20,44±4,72	0,527	0,606

Интерналдық, проблемаларды шешу және әлеуметтік қолдау іздеу арасындағы анықталған корреляциялық алаң орнықты психологиялық бейінді қалыптастырады. Топтар арасындағы бақылау локусындағы елеулі айырмашылықтар ($\rho = 0,059$) цифрлық белсенділіктің өз өмірі үшін жауапкершілікті қабылдаумен байланысты екенін көрсетеді.

«Проблемаларды шешу» және «Әлеуметтік қолдауды іздеу» ($r = 0,415$) стратегияларының синергиясы белсенді үйлесімділік өзіндік когнитивтік күштерді де, әлеуметтік тәжірибені, оның ішінде цифрлық тәжірибені де пайдалана білуді қамтитынын көрсетеді.

«Проблемалардан қашу» стратегиясы топтар арасында елеулі айырмашылықтарды көрсетпегені ($\rho = 0,606$) және цифрлық әлеуметтендірумен байланысы жоқ екені назар аударарлық жайт. Бұл цифрлық технологияларды осы іріктемеде пайдалану компенсаторлық немесе эскапистік сипатқа ие емес деген маңызды қорытынды. Цифрлық кеңістік проблемалардан «қашу» үшін емес, оларды шешу үшін пайдаланылады.

Сызықтық регрессия негізінде цифрлық әлеуметтену деңгейінің ауыспалылармен өзара байланысы айқындалған (6-кесте).

6-кесте

Цифрлық әлеуметтену және ауыспалы деңгейлердің сызықтық регрессия коэффициенттерінің көрсеткіштері

Үлгі	Стандартталмаған коэффициенттер		Стандартталған коэффициенттер	t	Маңыздылығы
	B	Стандартты қате	Бета / Beta		
Константа	32,611	16,947		1,924	,064
Субъективті бақылау локусы	1,149	1,185	,176	,970	,340
«Проблемаларды шешу» копинг стратегиясы	,900	,624	,288	1,442	,160
«Әлеуметтік қолдауды іздеу» копинг стратегиясы	,189	,493	,074	,383	,704
«Проблемалардан қашықтау» копинг стратегиясы	,471	,482	,174	,977	,336

а. Тәуелді ауыспалы: Цифрлық әлеуметтену көрсеткіші

Регрессиялық талдау барысында жеке тұлғалық сипаттамалардың цифрлық әлеуметтену деңгейіне әсер ету моделі құрылды. Регрессиялық модельдегі константаның мәні 32,611 құрады. Бұл респонденттерде зерттелетін тұлғалық

сипаттамалар мен ортақ копинг стратегияларына тәуелсіз, белгілі бір базалық деңгейдегі цифрлық әлеуметтенушілікті көрсетеді және ол ортаның сыртқы факторларымен байланысты болуы мүмкін.

Регрессияның теңдеуі келесідей болды: $C\Delta D^{*1} = 32,6 + 1,15 \times C\text{БД}^{*2} \times 0,9 \times ПШС^{*3} + 0,47 \times ПҚС^{*4} + 0,19 \times \Delta ҚІС^{*5} / LDS^{*1} = 32,6 + 1,15 \times LSC^{*2} \times 0,9 \times PRS^{*3} + 0,47 \times PAS^{*4} + 0,19 \times SSS^{*5}$.

Ескертпе: ЦӘД*¹ – цифрлық әлеуметтену деңгейі; СБД*² – субъективті бақылау деңгейі; ПШС*³ – проблемаларды шешу стратегиясы; ПҚС*⁴ – проблемалардан қашықтау стратегиясы; ӘҚІС*⁵ – әлеуметтік қолдауды іздеу стратегиясы. / Note: LCS*¹ – level of digital socialization; LSC*² – level of subjective control; PRS*³ – problem-resolution strategy; PAS*⁴ – problem-avoidance strategy; SSS*⁵ – social support-seeking strategy.

Стандартталған β коэффициенті айнымалылардың өзара әсер етуін көрсетті:

1. «Проблемаларды шешу» копингі ($\beta = 0,288$): модельдегі ең күшті көрсеткіш, бұл оның нәтижелі цифрлық әлеуметтенудің басты факторы ретіндегі мәнін растады.

2. Субъективті бақылау локусы ($\beta = 0,176$) ықпал ету күші бойынша екінші орында орналасқан. Бұл интерналдықтың цифрлық әлеуметтену деңгейіне оң үлес қосатынын көрсетеді. Алайда интерналдылық копинг-стратегиялармен салыстырғанда қосалқы рөл атқарады: ол ішкі тұлғалық негіз ретінде қызмет атқарады.

3. «Проблемалардан қашықтау» копингі ($\beta = 0,174$) іс жүзінде маңыздылық дәрежесі бойынша бақылау локусына тең.

4. «Әлеуметтік қолдауды іздеу» копингі ($\beta = 0,074$) осы модельде ең әлсіз ықпалға ие.

Ең көп стандартталған үлесті «Проблемаларды шешу» (0,288) стратегиясы қосады, бұл корреляциялық талдаудың бұрын алынған деректерін растайды.

Қорытынды

Статистикалық талдау негізінде зерттеудің ұсынылған болжамдары туралы мынадай ғылыми қорытындыларды тұжырымдауға болады:

Н1: Цифрлық әлеуметтену мен интерналдылықтың өзара байланысы. Ішінара расталды (статистикалық тенденция деңгейінде). Корреляциялық талдау оң байланысты ($r = 0,263$) көрсетті, алайда ол $p < 0,05$ мәнінің шегіне жетпеді. Бұл ретте топтарды салыстыру орташа мәндерде ($M = 6,0$ және $M = 2,0$) $\rho = 0,059$ мәндік деңгейімен елеулі сандық алшақтықты анықтады. Бақылаудың интерналды локусы цифрлық әлеуметтену үшін қолайлы фон болып табылады деген қорытынды жасауға болады, бірақ жалғыз шарт емес. Өз қызметінің нәтижелері үшін жауапкершілікті

алатын білім алушылар цифрлық орта мен цифрлық ресурстарды белсенді меңгереді.

Н2: «Проблемаларды шешу» копинг стратегиясы цифрлық әлеуметтенудің предикторы ретінде. Толық расталды. Маңызды оң корреляция анықталды ($r = 0,372$; $\rho = 0,010$). Белсенді копинг әрекеті шынымен де цифрлық әлеуметтенудің драйвері болып табылады. Цифрлық кеңістік әлеуметтік тәжірибені кеңейтуге/жаңартуға, өзін-өзі дамытуға оңтайлы әлеуетке ие.

Н3: Цифрлық әлеуметтенудің копинг-стратегиялармен байланыстың таңдаулылығы. Толық расталды. Деректер айқын диспозицияны көрсетеді: цифрлық әлеуметтену «Проблемаларды шешу» когнитивтік стратегиясымен едәуір байланысты және «Проблемалардан қашықтау» ($r = 0,134$; $\rho = 0,442$) эмоционалды-бағдарланған стратегиясымен статистикалық сенімді байланысы жоқ. Цифрлық әлеуметтену процесі аспаптық-рационалды сипатқа ие. Цифрлық белсенділік – шындықтан «қашу» формасы деген аңыз жоққа шығарылады. Керісінше, тұлғаның бейімделу әлеуеті кеңейеді.

Н4: Белсенді копинг-механизмдерді кешенің пайдалану. Ішінара расталды. Талдау «Проблемаларды шешу» және «Әлеуметтік қолдау іздеу» ($r = 0,415$) копинг стратегиялар арасындағы күшті корреляцияны анықтады. Цифрлық әлеуметтену деңгейі жоғары топта екі көрсеткіш бойынша да орташа балл жоғары, алайда айырмашылықтарға тек «Проблемаларды шешу» стратегиясы ғана қол жеткізді. Цифрлық ортада әлеуметтенген білім алушылар шынында да тұлғалық және әлеуметтік ресурстарды кешенді пайдалануға жиі ұмтылады, алайда олардың ең басты ерекшелігі – проблемалық жағдайды конструктивті түрде өзгертуге бағытталған дербес когнитивтік белсенділіктің басымдылығы.

Сонымен, эмпирикалық зерттеу барысында келесі негізгі психологиялық корреляттар анықталды:

1. Когнитивтік-әрекеттік коррелят: «Проблемаларды шешу» стратегиясы ($r = 0,372$; $\rho < 0,05$) цифрлық әлеуметтенудің жетекші психологиялық корреляты. Бұл цифрлық органы білім алушылар рекреацияға арналған кеңістік ретінде емес, проактивті мінез-құлықты іске асыруға арналған аспаптық алаң ретінде игереді деген болжамды растайды.

2. Субъектілік-реттеуші корреляты: цифрлық бейімделу деңгейі мен субъективті бақылау локусы (интерналдық) арасында едәуір байланыс анықталды. Өз қызметінің нәтижелері үшін

жауапкершілік сезімі дамыған білім алушылар цифрлық әлеуметтендірудің неғұрлым жоғары көрсеткіштеріне ие.

3. Бейімделу механизмдерінің таңдаушылық корреляты: цифрлық әлеуметтендірудің психологиялық құрылымы таңдаушылықпен сипатталады, ол ұтымды когнитивтік стратегиялармен тығыз байланысқан және іс жүзінде қорғаныстың эмоционалды-пассивті нысандарымен («проблемалардан қашықтау») байланыспайды.

Эмпирикалық зерттеулердің нәтижелері мынадай теориялық және практикалық қорытындылар жасауға мүмкіндік береді:

1. Цифрлық әлеуметтендірудің аспаптық рөлі. Цифрлық әлеуметтендіру оқшауланған құрылым емес, белсенді іс-әрекет пен мінез-құлық стратегиялар жүйесінің функционалдық құрамдас бөлігі. Ол мәселелерді шешуге дайындықпен тікелей корреляциясы бар – бұл «цифрлық саналылықты» онлайн ортадағы жеке бейімделу ресурсы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

2. Цифрлық фактордың жоғары дискриминативтілігі. Іріктемені әлеуметтену деңгейі бойынша топтарға бөлу ($p < 0,001$) копинг стратегияларындағы айырмашылықтарды статистикалық тұрғыдан растады. Бұл адамдар арасындағы «цифрлық алшақтық» – тек цифрлық ресурстарды иелену дағдыларының айырмашылығы ғана емес, сонымен қатар психологиялық ұстанымдардың айырмашылығы екенін дәлелдейді.

3. Цифрлық ортаның құрылымдылығы. Цифрлық әлеуметтендіру деңгейі үйлесімді мінез-құлықтың белсенді стратегияларын таңдауды айқындайтын маңызды факторы.

4. Субъективті бақылау локусы цифрлық әлеуметтендірудің негізі ретінде. Субъективті бақылаудағы айырмашылықтар үрдісі ($p = 0,059$) интерналдардың цифрлық шынайылықты белсендірек игеретінін және оны әлеуметтік бейімделу үшін пайдаланатынын көрсетеді.

5. Бейімділіктің жеке профилі. Проблемаларды шешу, әлеуметтік қолдау іздеу және

интерналдық арасындағы маңызды корреляциялардың үйлесімі – субъектіліктің (бақылау локусы) дәстүрлі де, қазіргі заманғы технологиялық (цифрлық) құралдармен де нығайтылатын «бейімделгіш тұлға профилінің» қалыптасуын көрсетеді.

6. Субъектілік шарттылық. Проблемаларды шешуге дайындық бақылаудың ішкі локусымен тығыз байланысты, бұл стратегияны жеке бейімделу құрылымында орталық буынға айналдырады.

7. Ресурстардың конвергенциясы. Цифрлық әлеуметтену деңгейі жоғары топта «Проблемаларды шешу» деңгейі де едәуір жоғары ($p = 0,010$), ал олардың арасындағы корреляция оң ($r = 0,372$). Цифрлық орта өмірлік проблемаларды шешу қабілетінің «күшейткіші» ретінде пайдаланылады.

8. Копинг-ресурстарды саралау. «Проблемалардан қашу» стратегиясының цифрлық әлеуметтену мен бақылау локусымен маңызды корреляцияларының болмауы осы іріктемедегі цифрлық орта бейімделмеген психологиялық қорғау тетігі ретінде пайдаланылмайды деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Алынған деректер жеке адамның жалпы өміршеңдігі мен бейімделу әлеуетін арттыру құралы ретінде цифрлық құзыреттерді дамытуға бағытталған студенттерді психологиялық қолдау бағдарламаларын әзірлеу кезінде пайдаланылуы мүмкін.

Авторлардың үлесі

Иргалиев Асылбек Сапарғалиұлы – қолжазба жобасы, зерттеу тұжырымдамасы мен дизайны, нәтижелерді талдау және түсіндіру, деректер жинау, статистикалық талдау.

Черняева Татьяна Николаевна – қолжазба жобасы, зерттеу тұжырымдамасы мен дизайны;

Исмагулова Жанар Сансызбайқызы – деректер жинау, сауалнамалардың аудармасы, нәтижелерді талдау және түсіндіру;

References

- Bovill, M., & Livingstone, S. (2001). Bedroom Culture and the Privatization of Media Use. *Children and Their Changing Media Environment*, 193-214. <https://doi.org/10.4324/9781410605184-16>.
- Chubarov, I.M., Popova, T.A., & Sentsova, K.A. (2024). Cifrovoy Drugoj: problemy identichnosti v paradigme iskusstvennogo intellekta [The digital other: problems of identity in the artificial intelligence paradigm]. *International Research Journal*, 3(141). <https://doi.org/10.23670/IRJ.2024.141.54>
- Chvanova, M.S., Kiseleva, I.A., & Anurieva, M.S. (2023). Identification of the pedagogical potential of Internet socialization of youth in the international professional community. *Perspektivy nauki i obrazovaniya – Perspectives of Science and Education*, 65 (5), 447-462. <https://doi.org/10.32744/pse.2023.5.26>.

Fajri, S.R., Fajri, N., Sarnita, F., Fitriani, H., Bago, A.S., Kerti Nitiasih, P., & I Gede Wawan Sudatha. (2024). Digital Literacy Dan Cyber Socialization In The Context Of 21st Century Education: A Systematic Review. *International Journal of Applied Science and Sustainable Development (IJASSD)*, 6(2), 76-91. <https://doi.org/10.36733/ijassd.v6i2.9078>.

Fortova, L.K., & Yudina, A.M. (2023). Metodologija cifrovoj socializacii lichnosti [Methodology of Digital Socialization of Personality]. *Bulletin of Vladimir State University named after A.G. and N.G. Stoletovs. Series: Pedagogical and Psychological Sciences*, 55, 63-70. https://vestnik-pedagog.vlsu.ru/jour/article/view/196?locale=en_US

Gebremariam, H.T., Dea, P., & Gonta, M. (2024). Digital socialization: Insights into interpersonal communication motives for socialization in social networks among undergraduate students. *Heliyon*, 10(20). <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e39507>.

Golovchin, M.A. (2022). Manifestations of digital socialization among young people: Findings of a pilot survey of high school students. *Economic and Social Changes: Facts, Trends, Forecast*, 15(5), 237-256. <https://doi.org/10.15838/esc.2022.5.83.13>

Grevtseva, G.Ya. (2022). Cifrovaja socializacija lichnosti v obrazovatel'noj srede [Digital Socialization of a Person in Educational Environment]. *Bulletin of the South Ural State University. Education Sciences*, 14, 40-49. <https://doi.org/10.14529/ped220104>

Gruman, J.A., & Saks, A.M. (2018). E-socialization: The Problems and the Promise of socializing Newcomers in the Digital Age. *The Brave New World of eHRM 2.0*. Information Age Publishing. 111-139.

Irgaliyev, A.S. (2024). Analysis of digital socialization concepts: indicators and criteria of digital socialization. *The Journal of Psychology and Sociology*, 3(90), 18-29. <https://doi.org/10.26577/JPoS.2024.v90.i3.02>

Jankovskaja, L.V. (2012). Virtual'naja socializacija lichnosti [Virtual socialization of personality]. *Bulletin of the Polotsk State University. Series E: Pedagogical sciences*, 7, 169-176. <https://cyberleninka.ru/article/n/virtualnaya-sotsializatsiya-lichnosti/viewer>

Khalid, K., Aftab, N., Ahmed, M., Khan, Z., & Muzaffar Janjua, M. (2025). Development and psychometric validation of the digital socialization scale. *Cogent Psychology*, 12(1). <https://doi.org/10.1080/23311908.2025.2455805>.

Knissarina, M., Syzdykbayeva, A., Ramazanova, D., & Togaibayeva, A. (2023). Digital socialization of students in the conditions of professional training. *Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Pedagogy. Psychology. Sociology Series*, 2(143), 195-202. <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2023-143-2-195-202>

Komarova, I.V. (2014). Socialization of a teenager's personality in interactive learning. *International Journal of Experimental Education*, 2, 124-126. <https://expeducation.ru/ru/article/view?id=4649>.

Kondakov, A.M., & Kostyleva A.A. (2019). Cifrovaya identichnost', cifrovaya samoidentifikaciya, cifrovoj profil': postanovka problemy [Digital Identity, Digital Self-identification, Digital Profile: Statement of the Problem]. *Bulletin of PF University. Series: Informatization of Education*, 3, 207-218. <https://doi.org/10.22363/2312-8631-2019-16-3-207-218> (In Russian).

Luchinkina, A.I. (2015). Model' psihologicheskogo soprovozhdenija processa internet-socializacii lichnosti [A model of psychological support for the process of online socialization of a personality]. *Perspectives of Science and Education*, 2(14), 118-123. <http://journal.wordpress.com/archive15/15-02/>

Lupton, D. (2014). *Digital Sociology*. London, 236. <https://doi.org/10.4324/9781315776880> .

McCuddy, T. (2018). Online Socialization and Delinquency: Expanding the Study of Peer Influence in Criminology. UMSL Libraries: *Dissertations*. 737. <https://irl.umsl.edu/dissertation/737>

Meshkova, L.N. (2021). Sovremennaya tsifrovaya sreda kak sredstvo sotsiokul'turnogo stanovleniya lichnosti podrostka [Modern digital environment as a means of socio-cultural formation of a teenager's personality]. *Context and Reflection: Philosophy of the World and Human Being*, 10(4A), 23-32. <https://doi.org/10.34670/AR.2021.62.17.003>

Mudrik, A.V. (2019). Gruppy sverstnikov v kiberprostranstve [Peer groups in cyberspace]. *Electronic scientific journal "Homo Cyberus"*, 1(6). http://journal.homocyberus.ru/peer_groups_in_cyberspace

Pak, L.G. (2021). Socializacija cifrovogo pokolenija studencheskoj molodezhi v arhitektonike vysshego obrazovaniya: teoretiko-prikladnoj aspekt [Socialization of the digital generation of student youth in the architectonics of higher education: theoretical and applied aspect] *Vestnik of Orenburg State Pedagogical University. Electronic Scientific Journal*, 1(37), 190-204. <https://doi.org/10.32516/2303-9922.2021.37.16>

Pertsev, V., Kashina, E., Balashova, I., Geleta, I., Tonkikh, A., & Filonova, A. (2023). Impact of digital socialization on School Education: problems and solutions. *Revista Conrado*, 19(91), 252-258 <https://conrado.ucf.edu.cu/index.php/conrado/article/view/2948>.

Podbolotova, M., Dmitrieva, V., Reznikova, R., Grishaeva, Y., & Tkacheva, Z. (2021). Digital socialization of students by means of educational media. *SHS Web of Conferences*, 98. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20219805015>.

Smith, J., Hewitt, B., & Skrbish, Z. (2015). Digital socialization: young people's changing value orientations towards internet use between adolescence and early adulthood. *Information, Communication & Society*, 18(9), 1022-1038. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2015.1007074>.

Soldatova, G.U., Chigarikova, S.V., & Ilyukhina, S.N. (2022). Predstavleniya o real'nom i virtual'nom prostranstvakh kak chast' aktual'noi kartiny mira podrostkov i roditelei v tsifrovom obshchestve: vozmozhnosti adaptatsii [Ideas about real and digital worlds as part of the current worldview of adolescents and parents in a digital society: possibilities for adaptation]. *Vestnik of Saint Petersburg University. Psychology*, 12(3), 226-248. <https://doi.org/10.21638/spbu16.2022.301>

Soldatova, G.U., & Voyskunskiy, A.Y. (2021). Sotsial'no-kognitivnaya kontseptsiya tsifrovoy sotsializatsii: Novaya ekosistema i sotsial'naya evolyutsiya psikhiki [Socio-Cognitive Concept of Digital Socialization: A New Ecosystem and Social Evolution of the Mind]. *Psychological Journal of the Higher School of Economics*, 18(3), 431-450. <https://doi.org/10.17323/1813-8918-2021-3-431-450> (In Russian).

Stornaiuolo, A. (2017). Contexts of Digital Socialization: Studying Adolescents' Interactions on Social Network Sites Commentary on Zizek. *Human Development*, 60(5), 233-238. <https://doi.org/10.1159/000480341>.

Tishkova, A.S. (2023). Osobnosti cifrovoj socializacii sovremennoj molodezhi: teoreticheskij jekskurs [Features of digital socialization of modern youth: a theoretical digression]. *Human Capital*, 12(180), 212-219. <https://doi.org/10.25629/HC.2023.12.19>

Uskova, E.V. (2023). Podrostok v cifrovoj srede: patterny i riski [Teenager in a Digital Environment: Patterns and Risks]. *Theory and Practice of Social Development*, 27, 82-89. <https://doi.org/10.24158/tpor.2023.2.11>

Zhilina, A.A., & Selivanova, O.A. (2020). Formirovanie social'noj identichnosti lichnosti podrostka v processe onlajn-socializacii: postroenie teoreticheskoy modeli [The formation of teenagers social identity in the process of online socialization: building a theoretical model.]. *World of Science. Pedagogy and psychology*, 3(8) <https://mir-nauki.com/PDF/30PDMN320.pdf>.

Авторлар туралы мәлімет:

Иргалиев Асылбек Сапарғалиұлы (корреспонденттік автор) – педагогика ғылымдарының кандидаты, педагогика және психология кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті (Орал, Қазақстан, e-mail: asylbek_78@mail.ru).

Черняева Татьяна Николаевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, педагогикалық психология және психодиагностика кафедрасының доценті, Н.Г. Чернышевский атындағы Саратов ұлттық зерттеушілік мемлекеттік университеті (Саратов, Ресей, e-mail: cherniaeva@inbox.ru).

Исмагулова Жанар Сансызбайқызы – М. Өтемісов атындағы Батыс-Қазақстан университетінің педагогика және психология білім беру бағдарламасының аға оқытушысы (Орал, Қазақстан, e-mail: ismagulova_zs@mail.ru).

Information about the authors:

Irgaliyev Assylbek (corresponding-author) – candidate of pedagogical sciences, associate professor of the department of pedagogy and psychology, West Kazakhstan Innovation and Technological University (Uralsk, Kazakhstan, e-mail: asylbek_78@mail.ru).

Chernyaeva Tatyana – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Educational Psychology and Psychodiagnostics, Saratov National Research State University named after N.G. Chernyshevsky (Saratov, Russia, e-mail: cherniaeva@inbox.ru).

Ismagulova Zhanar – Senior lecturer of the educational program of pedagogy and psychology, West Kazakhstan University named after M. Utemisov (Uralsk, Kazakhstan, e-mail: ismagulova_zs@mail.ru).

Сведения об авторах:

Иргалиев Асылбек Сапарғалиевич (автор-корреспондент) – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор кафедры педагогики и психологии, Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет (Уральск, Казахстан, e-mail: asylbek_78@mail.ru).

Черняева Татьяна Николаевна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогической психологии и психодиагностики, Саратовский национальный исследовательский государственный университет имени Н.Г. Чернышевского (Саратов, Россия, e-mail: cherniaeva@inbox.ru).

Исмагулова Жанар Сансызбаевна – старший преподаватель образовательной программы педагогика и психология, Западно-Казахстанский университет им. М. Утемисова (Уральск, Казахстан, e-mail: ismagulova_zs@mail.ru).

*Келіп түсті: 23 қаңтар 2026 жыл
Қабылданды: 19 мамыр 2026 жыл*